

EKONOMİNİN UNUTULAN ÖNCÜSÜ: İBN HALDUN

MERVE ÇAKIR

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Amerikalı ekonomist Joseph John Spengler tarafından orta çağ döneminde İslam medeniyetinin en büyük iktisatçısı olarak görülen İbn Haldun'un diğer alanlara nispeten, iktisadi teoriye katkıları çok geç dönemlerde fark edilmiştir. Spengler'e göre, Arap ve Müslüman dünyası ve İslam öncesi tarihe bir giriş olarak tasarlanan Mukaddime'de yer alan ekonomik görüşler o çağda ifade edilenlerin en gelişmişisi olarak ön plana çıkmıştır.

”

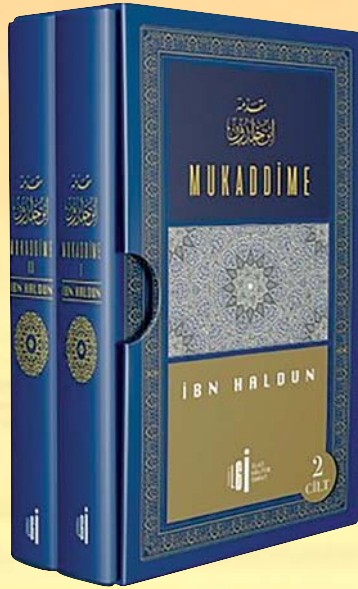
Tam künyesi Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî olan İbn Haldun, 1 Ramazan 732'de (27 Mayıs 1332) Tunus'ta doğmuştur. Yemen'in Hadramut bölgesinden olduğu için Mukaddime adlı meşhur eserinde Hadramî nisbesini kullanan İbn Haldun, Tunus'ta doğmuş olması sebebiyle Tûnisî, hayatının büyük kısmını Kuzey Afrika'da geçirmesi dolayısıyla Mağribî nisbeleriyle de anılmıştır. Endülüs'ün fethi sırasında buraya gelip yerleşen İbn Haldun'un ataları, Endülüs'te ve Kuzey Afrika'da siyasi ve ilmî alanlarda önemli roller üstlenmiş; Müslümanların elinde bulunan bu şehirlerin işgal edilmesinin ardından Tunus'a yerleşmişlerdir.

İBN HALDUN'UN HAYATI

İbn Haldun içine doğduğu ilim ortamı sebebiyle küçük yaşından itibaren farklı alanlarda eğitim almaya başlamıştır. İbn Haldun'un dedesi siyasi meşguliyetlerini bırakıp ilmî faaliyetlere yönelmiş; ailenin ekseriyetinin aksine siyasete hiç girmeyen İbn Haldun'un babası Muhammed, eğitim ve öğretimle meşgul olmayı tercih etmiş ve oğlunun ilk öğretmeni olmuştur. İbn Haldun ilerleyen yıllarda bölgedeki kıymetli hocalardan fıkıh usulü, kelâm, mantık, felsefe, edebiyat, belagat ve matematik dersleri almıştır. Tunus'ta yaşanan iktidar değişikliklerinin ve savaşların ardından Cezayir'in farklı şehirlerinde ikamet eden İbn Haldun, Merîni Sultanı Ebû İnân'ın yakın ilgisinden ötürü ilim meclisini oluşturan âlimler arasına alınmıştır. Fas'taki kütüphanelerde çalışmalar sürdüren İbn Haldun, Endülüs'ten buraya göç eden âlimlerden de faydalanarak bilgisini genişletmiştir. Ancak İbn Haldun'un siyasi mülahazalarla fazla iştigal olması dahası bazı yönetimlerle farklı sebeplerden ötürü sorunlar yaşaması sürekli ikamet değiştirmesine neden olmuştur.

1374 yılında Cezayir'in Tilimsan ile Biskra şehirleri arasında bulunan İbn Selame Kalesi'nde bütün meşgalelerden uzak bir şekilde dört yıl kalan İbn Haldun, burada el-İber adlı eserini yazmaya başlamış ve eserin birinci kitabını oluşturan ünlü Mukaddime'nin müsveddelerini 1377'de tamamlamıştır. Bir yıl sonra araştırmalarına devam etmek için Tunus'a geri dönen İbn Haldun, ilmî çalışmalarına devam ederken öğrenciler

eğitmiş bir yandan da Mukaddime'yi tamamlamıştır. Tunus'tan ayrıldıktan sonra İskenderiye ve Kahire şehirlerinde de ikamet eden İbn Haldun buralarda hem halk hem de âlimler tarafından çok iyi karşılanmıştır. Kadılık başta olmak üzere çeşitli görevleri sürdüren Haldun, çoğunlukla müderrisliğe devam etmiştir. Hayatını Tunus, Cezayir, Fas, Endülüs ve Mısır arasında geçiren ve 1406 yılının ramazan ayında Mısır'da vefat eden İbn Haldun, bu ülkelerde sık sık kabileler arasında dolaşarak bedevi kabile hayatını yakından tanımış, ilim ve öğretim çabalarını da sürdürerek 14.yüzyıldan bugüne kalmayı başaran en eşsiz İslam düşünürlerinden biri olmuştur.

MUKADDİME VE İKTİSAT TEORİLERİ

İbn Haldun yaşadığı coğrafyanın ve siyasi atmosferin deneyimlerinden azami şekilde faydalanarak hazırladığı çalışmalarıyla bugüne değin literatüre katkı yapmış önemli isimleri derinden etkilemiş;

sosyolojiden İslam hukukuna, siyasetten tarihe pek çok alanda öncüler arasında yer almıştır. Ancak Amerikalı ekonomist Joseph John Spengler tarafından orta çağ döneminde İslam medeniyetinin en büyük iktisatçısı olarak görülen İbn Haldun'un diğer alanlara nispeten, iktisadi teoriye katkıları çok geç dönemlerde fark edilmiştir.

İbn Haldun, üretim, arz veya maliyet konularında klasik iktisadın filizlenen tohumlarını atmamakla kalmamış, aynı zamanda modern iktisat teorisinin temel taşları olan tüketim, talep ve fayda meselelerine de öncülük etmiştir.

Spengler'e göre, Arap ve Müslüman dünyası ve İslam öncesi tarihe bir giriş olarak tasarlanan Mukaddime'de yer alan ekonomik görüşler o çağda ifade edilenlerin en gelişmişisi olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Mukaddime'nin 1377'de tamamlanmasına ve yüzlerce el yazması kopyasına rağmen 1850'lere kadar basılı olarak yayımlanmaması, Joseph Schumpeter'in merkantilizm öncesi dönemde pozitif iktisadi düşüncenin eksikliğini vurguladığı "Büyük Boşluk" eleştirisini bir nevi haklı çıkarmış; İbn Haldun kısmen kendi yarattığı bu boşluk sayesinde ana akım iktisat kitaplarında ihmal edilmiştir. Bu meseleye dikkat çeken Georgetown Üniversitesinde ekonomi profesörü olan İbrahim Oweiss, İbn Haldun'un iktisada yaptığı değerli katkılardan ötürü onun düşünce tarihinde önemli

bir öncü olarak yerleştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Zira Oweiss'e göre İbn Haldun, üretim, arz veya maliyet konularında klasik iktisadın filizlenen tohumlarını atmamakla kalmamış, aynı zamanda modern iktisat teorisinin temel taşları olan tüketim, talep ve fayda meselelerine de öncülük etmiştir. Öyle ki İbn Haldun bu konularda iktisadın babası olarak nitelendirilen Adam Smith'e çok benzer fikirleri ondan yüzlerce yıl önce ortaya koymuştur. Örneğin, Adam Smith'in iş bölümü ve uzmanlaşmaya ilişkin sunduğu toplu iğne örneğine benzer bir örneklendirme Mukaddime'de iki farklı fasılda buğday ve marangozluk zanaatı üzerinden anlatılmaktadır:

“Buğdayın ekilmesi, hasat edilmesi ve sonra sümbüllerinden çıkarılarak taneler hâline getirilmesi gibi... Tek bir kişi, bu işlerin hepsinin veya bazılarının üstesinden gelmeye güç yetiremez. O hâlde, güçlerin birleştirilmesi gerekir. Böylece güçlerini birleştiren her bir fert, yaşamına devam edeceği ihtiyaçlarını elde etmiş olur. Yardımlaşma sayesinde, ihtiyaç duyulan gücün kat kat fazlası bir güce ulaşırlar.”

“Kapı ve sandalyelerin yapımında kullanılan tahtalar (biri tarafından) oyulup işlenir, (başkası tarafından) rendelerle tesviye edilip güzel şekiller verilir, sonra belirli ölçü ve şekillerde birbirine eklenip çivilerle sabitlenir ve birbiriyle bütünleşmiş tek bir parça gibi görülür.”

“İbn Haldun'un fiyatların ve piyasaların rolü, para, vergiler ve hükûmetin ekonomik rolü hakkındaki düşünceleri modern ekonomik düşüncenin temellerinin çoğunun atası olarak daha sağlam bir yere yerleştirilerek iktisadi düşünce tarihine dâhil edilmektedir.”

Bunların yanı sıra emeğin ulusların zenginliğinde birinci kaynak olmasından emek arzı ve talebine dair piyasa mekanizmalara kadar pek çok noktada da İbn Haldun ve Adam Smith'in benzer yaklaşımları olduğu görülmektedir. İbn Haldun ve Adam Smith'in görüşlerindeki benzerlikleri inceleyen

Louisiana Xavier Üniversitesinde işletme profesörü olan James Bartkus ve New Orleans Üniversitesinde finans profesörü olan Kabir Hassan'a göre, İbn Haldun'un fiyatların ve piyasaların rolü, para, vergiler ve hükümetin ekonomik rolü hakkındaki düşünceleri modern ekonomik düşüncenin temellerinin çoğunun atası olarak daha sağlam bir yere yerleştirilerek iktisadi düşünce tarihine dâhil edilmektedir.

İbn Haldun'un ekonomiye yaklaşımlarına dair benzerlikler sadece Adam Smith ile de sınırlı değildir.

Nitekim Haldun'un hükümetin ekonomideki rolüne yaklaşımı Key-

nes'in Toplam Talep Teorisi'ni ve hükümet harcama çarpanını anımsatırken, vergilendirme ve üretim ilişkisine yaklaşımı Laffer Eğrisi'ne işaret etmektedir. Dahası 2004 yılında Laffer Eğrisi'ne dair bir değerlendirme yazan Arthur Laffer, bu yaklaşımın temellerinin 14. yüzyılda İbn Haldun tarafından atıldığını belirtmiştir. İbn Haldun'un piyasa güçlerini analizi Alfred Marshall'ın tutumuna; nüfus döngüsü teorisi ise Thomas Robert Malthus'un nüfus artışı üzerindeki değerlendirmelerine benzerlik göstermektedir. Oweiss, Haldun'un ekonomiyi üretim, ticaret ve kamu sektörü olarak üç kısma ayırmasına ve mal, emek ve top-

rak pazarını da analiz etmesine dayanarak, onun Karl Marx öncesinde emek değer teorisini icat ettiğini belirtmektedir.

Son dönem ekonomi anlayışındaki gelişmeler bağlamında İbn Haldun'un sosyal organizasyon teorisi, mülkiyet haklarına yaklaşımı ve ulusların yükselişi ve düşüşü üzerine inşa ettiği döngü teorisi literatürdeki farklı çalışmalarla benzerlikler göstermektedir. Kendinden yüzlerce yıl sonra dahi Avrupa'da mülkiyet haklarına ilişkin tartışmalar sürerken, İbn Haldun 14.yüzyılda mülkiyet haklarının korunmadığı ve uygulanmadığı durumlarda ekonomik faaliyetlerin gerileyeceğini; tüm şartlar eşit olduğunda dahi mülkiyet haklarına yaklaşımlardan kaynaklanan

farklılıkların (zayıf yahut güçlü bir korumanın) ülkelerinin iktisadi geleceğini şekillendireceğini öngörmüştür. İbn Haldun'un iş dünyasının çöküşü (veya krizi), sömürgecilik ve yağma konularına dair fikirleri de güncel ve bölgesel iktisadi gelişmeler bağlamında kritik değerlendirmeler de sunmaktadır.

Sonuç olarak, onlarca yıllık tecrübenin, gözlemin ve ilmî çalışmanın sonucunda ortaya çıkan Mukaddime, 14.yüzyıldan bugüne modern dünyanın sorunlarına dair medeniyet temelinde değerli öngörüler sunmaktadır. İncelemeler ve araştırmalar İbn Haldun'un asırlar önce temellendirdiği iktisadi yaklaşımla diğer alanların yanı sıra onu literatürdeki öncüler arasına yerleştirecektir. ■

